

Dönüb keçmişinə baxmazmı İran?!

1918-ci ildə Şimali Azərbaycanda baş vermiş soyqırımlarla yanaşı, həmin vaxt Cənubi Azərbaycanda da soydaşlarımıza qarşı törədilmiş kütləvi qırğınlar erməni millətçilərinin bütün dünyada türk-müsəlman soyuna yönəlik bəşməz düşmənçilik və təcavüzkarlıq siyasətinin qoşa qanadı təsəvvürü oyadır. Bu antibəşəri cinayətlər eyni mənbədən qaynaqlanması və ortaq hədəfi ilə birbirilə sıx bağlıdır. Bu barədə tarix üzrə elmlər doktoru Vaqif Abışov qəzetimizə açıqlamasında aşağıdakıları bildirdi.

məqsədi, planı Cənubi Azərbaycanda bufer dövlət yaratmaq və gələcəkdə ona istinad edərək irəli getmək idi. Lakin alınmadı. Niyə? Bilirsiniz ki, Andranik 1918-ci il iyun ayında Cənubi Azərbaycana hücum etdi. Xüsusilə Xoydakı döyüşləri qeyd etmək lazımdır. Andranik Zəngəzur, Naxçıvan tərəfdən böyük qüvvə, top-tüfənglə hücum etdi. Əgər Osmanlı qoşunları vaxtında gəlib çıxmasaydı, Xoy da Urmiya kimi yerlə-yeksan olacaq, orda azərbaycanlılardan əsər-ələmət qalmayacaqdı.

Güneyli müəllif Məhəbub Dadaşpurun "Kazım Xan Quşçu" adlı kitabının tərcümə olunması üçün mənə müraciət etmişdilər. 1918-ci il hadisələri barədə farsca bir kitab idi. Mən böyük məmnuniyyətlə bu təklifi qəbul etdim. Kitabın adı fars dilində necə idisə elə də tərcümə etdik. Bu kitabda həm hadisələrdə iştirak edən şəxslərin nəql etdiklərindən, həm İranda olan mənbələrdən faktlar var.

Biz müstəqillik qazandıqdan sonra, İranda da 1979-cu ildə şah rejiminin devrilməsi ilə kitablar çıxmağa başladı. Məsələn, Səməd Sərdarniyanın "Arazın hər iki tayında müsəlmanların soyqırımı" və Tohidi Məlikzadənin "Güney Azərbay-

Coğrafi nöqtəyi-nəzərdən bu hadisələr həm Quzey Azərbaycanda, həm Güney Azərbaycanda, həm də Şərqi Anadolu da eyni bir vaxtda, silsilə şəklində törədilib. Tarixi izləsək, doğrudan, da 1914-1918-ci illərdə, xüsusilə 1918-ci ildə Şimali Azərbaycanda baş verən hadisələr Cənubi Azərbaycanda da baş verib. Hətta bir qədər daha tez. Bu hadisələr Urmiyada, Xoyda, Salmasda, Makuda, iri şəhərlərlə yanaşı, əksəriyyətini Azərbaycan türkləri təşkil edən kəndlərdə də törədilib.

Biz elmi araşdırmalarda Şimali Azərbaycanda ermənilərin törətdikləri qırğınlara daha geniş yer ayırmışıq. Saysız-heşabsız kitablar buraxılıb, konfranslar keçirilib. Şimali Azərbaycanda 70 il bu soyqırımı necə gizlədilibsə, Güney Azərbaycanda da istər Qacarlar, istər Pəhləvilər hakimiyyəti dövründə bu faciə açıqlıb-ağardılmayıb. Yəni fars və sovet rejimi erməniləri dəstəkləməklə hər iki taydakı Azərbaycan türklərinin başına gətirilən müsibətlərin dünya səviyyəsinə, hətta xalq səviyyəsinə çıxmasına mane olub.

Yeri gəlmişkən deyim ki, əgər 1915-ci il dırnaqarası erməni "soyqırımı" ilə bağlı Tehrandə, İsfahanda abidə qoyulubsa, niyə Xocalı soyqırımı ilə bağlı İranda bir löhvə də qoyulmayıb? Qarabağ münaqişəsi başlayandan bəri isə İran molla rejiminin 1918-ci ildə bu ölkədə dinc əhalini kütləvi surətdə qırması bir vəhşi topluma arxa-dayaq olması tarixdə görünməmiş bir dövlət rüsvayçılığıdır. Açıq görünür ki, İran fars hakimiyyəti hər iki tayda erməni millətçilərinin azərbaycanlıları qırmasından məmnundur və bu siyasəti yüksək səviyyədə davam etdirir. Bu yerdə böyük Səməd Vurğunun unudulmaz sözləri yada düşür: "Dönüb keçmişinə baxmazmı İran?!"

O ki qaldı 1918-ci ildə Cüneydə ermənilərin kütləvi türk qırğınlarını törətməsinə bu faciənin coğrafi məkan çox böyükdür.

Xəritəyə diqqət eləsək onların bu soyqırımları törətməkdə məqsədləri aydın olur: "Dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan" yaratmaq. Güney qırğınlarında 200 mindən çox insan vəhşicəsinə öldürülmüşdü, ancaq bəlkə də daha 200 mini də öldürülə bilərdi.

Şimalda olduğu kimi, cənubda da silahsız, köməksiz, hazırlıqsız azərbaycanlılar silahlı quldur erməni ordularına hədəf oldular. Mərkəzi hökumət, yeni Qacarlar onlara kömək etmirdi. Baxmayaraq ki, bir dövlət kimi müəyyən hərbi qüvvəsi də var idi. Belə olan halda orada Amerikanın, İngiltərənin, Fransanın mənafeyini müdafiə edən, dediyi ilə oturma-duran Amazasp, Andranik, Şaumyan, Njə kimi insanlar meydana çıxdı. Kürdlərin nümayəndəsi Simitqonun, aysorlardan Marşimon, Ağa Petrosun da adını çəkə bilərik. Əslində o, Nikitinin Urmiyadakı konsulluğunda attaşə rolunu oynayırdı.

Demək istədiyim odur ki, erməniləri, aysorları heç bir fərq qoymadan bir da irənin içində saxlayan qərb dövlətlərinin

can I Dünya müharibəsi illərində" kitablarında 1914-1919-cu illərdə azərbaycanlılara qarşı ermənilər tərəfindən törədilmiş soyqırımından bəhs olunur. Tohidinin digər bir əsəri "Azərbaycan Birinci Dünya müharibəsində" adlı kitabdır.

Bu kitablar da göstərir ki, Güneydə soyqırımlar bu çox geniş coğrafiyada baş verib. Cənubi Azərbaycanın Sulduz şəhərindən, yeni Urmiya gölünün cənublarından Türkiyə sərhədlərinə qədər, şimalda isə Araz qırağına qədər. Rəsmi statistika görə. Güneydə 200 min azərbaycanlı soyqırımının qurbanı olub. Bunun öyrənilməsi məsələsi sırf yerli əhalinin təşəbbüsü ilə bağlıdır, onlar bu məsələni araşdırırlar. Çoxlu insanlar var ki, həmin dövrdə bu hadisələrə öz gözləri ilə şahid olublar. Onların qeydləri də qalır. Eyni zamanda bu hadisələrlə bağlı missioner təşkilatlarına məxsus xüsusi qeydlər də var.

Hazırladı: T.RÜSTƏMLİ,
"Xalq qəzeti"